

Herstelgericht groepsoverleg

Nieuwe wegen in de aanpak van jeugddelinquentie en tuchtproblemen

LIEVE BALCAEN*

L. Walgrave en N. Vettenburg, Lannoocampus, Leuven, 2006, 130 p.

Dit boek bundelt de (onderzoeks)ervaringen die werden opgedaan tijdens het ontwikkelen van twee vormen van herstelgericht groepsoverleg, de ene in de context van justitie (Prof. Lode Walgrave en Inge Vanfraechem) en de andere in de context van het onderwijs (Prof.Nicole Vettenburg en Dieter Burssens). Ter oriëntering geef ik eerst een toelichting bij deze beide vormen van herstelgericht groepsoverleg. Nadien worden de verschillende hoofdstukken van het boek overlopen. Ik eindig met een aantal persoonlijke bedenkingen.

Het herstelgericht groepsoverleg in de context van justitie werd geïntroduceerd in Vlaanderen na een studiebezoek van prof. L. Walgrave aan Australië en Nieuw-Zeeland in 1999. Daar leerde hij het concept van de family group conferences kennen. Het gaat om een vorm van begeleid overleg waarbij het slachtoffer en zijn achterban samen met de jongere, zijn ouders, vertrouwensfiguren, advocaat en politie onder begeleiding van een onafhankelijke moderator samen een oplossing zoeken voor de mogelijke gevolgen van het als misdrijf omschreven feit. Dit overleg beoogt naast het herstel ten aanzien van het slachtoffer, ook herstel ten aanzien van de maatschappij. Er wordt tevens gezocht naar wat er moet gebeuren om dergelijke feiten in de toekomst te voorkomen.

De tweede vorm van herstelgericht groepsoverleg werd nadien ontwikkeld binnen een onderwijscontext. Ook bij ernstige incidenten op school is overleg en herstel belangrijk. Een meerwaarde ten aanzien van de klassieke sanctionering ligt in de zorg die uitgaat naar alle betrokkenen bij de feiten waardoor de louter pedagogische bekommernis voor de dader wordt overstegen.

Het boek begint met een theoretische situering van het herstelrecht en een beschrijving van de voorlopers van hergo. Nadien worden de beide projecten verder toegelicht. We krijgen een beeld van het concrete verloop van de twee vormen van herstelgericht groepsoverleg en een overzicht van de onderzoeksresultaten met daaraan gekoppeld een schets van de mogelijke toekomstige ontwikkelingen van het herstelrecht en het herstelgericht groepsoverleg.

In het eerste hoofdstuk geeft Lode Walgrave op een bevattelijke en heldere wijze de theoretische en filosofische basis van het herstelrecht weer. We vinden hierin de diverse opvattingen over het herstelrecht terug. Herstelrecht wordt beschreven als "een visie op recht doen die prioriteit geeft aan het herstel van de schade, het leed en de sociale onrust die door het misdrijf zijn ontstaan"(p. 17) De belangrijkste vraag na een delict is hoe de schade moet worden hersteld. Met deze definitie komt de focus vooral op het doel van de actie, met name het herstel van de schade en minder op het procesmatige

* Stafmedewerker OSBJ

karakter van participatie van alle betrokkenen bij het zoeken naar een oplossing voor dit herstel. Dit laatste vormt voor sommigen nochtans de kern van het herstelrecht. Ook in de opvatting van Lode Walgrave krijgt het overlegproces een belangrijke plaats. In de mate van het mogelijke moeten de betrokkenen op vrijwillige basis met elkaar overleggen om tot een akkoord te komen waarmee ze vrede kunnen nemen. Het verschil ligt vooral in het feit dat vrijwilligheid voor hem geen afbakeningscriterium is voor herstelrecht. Herstelgerichte acties zoals gemeenschapsdienst of storting in een slachtofferfonds kunnen desnoods ook worden opgelegd. Deze herstelgerichte sancties hebben een lager herstelgehalte maar genieten de voorkeur op een traditionele straf. Tenslotte gaat het ook over recht doen in de dubbele betekenis van, enerzijds, het gevoel dat recht werd gedaan en anderzijds, dat de interventie legaal is, m.a.w. volgens de voorgeschreven procedureregels die burgers beschermen tegen machtsmisbruik door de overheid. Deze ideeën zijn uiteraard niet nieuw maar voor wie voor het eerst kennis maakt met het herstelrecht blijft dit een duidelijke en noodzakelijke introductie.

Nadien volgt een korte beschrijving van de verschillende praktijken die onder de noemer "herstelrecht" kunnen worden gevat zoals slachtofferopvang, slachtoffer-daderbemiddeling, gemeenschapsdienst en in mindere mate de leerprojecten.

Tenslotte verduidelijkt hij het begrip herstelrecht door het te plaatsen naast het strafrecht en het beschermingsrecht. Ook dit gebeurt in een zeer heldere stijl. Soms gaat dit streven naar duidelijkheid echter voorbij aan de complexiteit. Zo stelt hij bijvoorbeeld de normbevestigende functie van het strafrecht in vraag ondermeer omdat de normen zelf niet altijd ethisch zijn. Nochtans is het de ervaring van hergomoderatoren dat vele slachtoffers deze functie van de rechter belangrijk vinden. Ze willen zich namelijk niet altijd uitspreken over het 'herstel aan de samenleving' omdat ze dit als een prerogatief van de rechter beschouwen. In het rechtsgevoel van vele burgers heeft de rechter de taak om recht te spreken en kan de burger hooguit een advies formuleren. Het blijft een heikele kwestie in welke mate de burgers zelf recht kunnen/willen spreken.

De overeenkomst tussen het herstelrecht en een welzijnsbenadering ligt voornamelijk in het voorkomen van verdere uitsluiting en de pedagogische effecten van de confrontatie met het slachtoffer op vlak van zelfreflectie en ontwikkelen van empathie. Daarnaast wordt ook gewezen op de risico's van een welzijnsbenadering, met name de instrumentalisering van het slachtoffer en de hergo als louter pedagogisch instrument om de jongere iets bij te brengen. De primaire gerichtheid van hergo blijft het herstel van de schade, de sociale onrust en het leed.

Walgrave sluit dit hoofdstuk af met de uitdijning van het herstelrecht naar andere levensdomeinen dan de aanpak van criminaliteit. Dit brengt ons bij de hergo op school.

In het tweede hoofdstuk gaan Inge Vanfraechem en Lode Walgrave terug naar de voorlopers van hergo, met name de family group conferences in Nieuw-Zeeland en conferencing in Australië. De eerste methodiek vormde het voorbeeld voor hergo na een delict en de Australische vorm werd de basis voor de methodiek van hergo op school. Wie interesse heeft voor de methodische verschillen tussen de diverse modellen van groepsconferencing vindt hier wat hij zoekt. De auteurs wijzen er ook op dat de ontwikkeling van deze verschillende conferencing praktijken een risico van conceptvervaging in zich draagt. Sommige vormen van conferencing hebben immers eerder een

hulpverlenende finaliteit en beogen geen herstel van de schade. We kunnen ze bezwaarlijk onderbrengen bij herstelrecht. Hierdoor wordt nogmaals aangegeven dat ook voor hergo op school het pedagogische effect voor de betrokken leerling ondergeschikt is aan het herstel.

In het derde en vierde hoofdstuk wordt uitgebreid stil gestaan bij de beschrijving van enerzijds de hergo voor ernstige jeugddelinquentie en anderzijds de hergo op school. Beide hoofdstukken volgen hetzelfde stramien. De opzet van het pilootproject wordt beschreven. Er volgt een praktijkvoorbeeld. Het concrete verloop van een hergo wordt geschetst en de onderzoeksresultaten worden toegelicht.

Voor hergo na een delict werden 53 hergo's onderzocht waaraan 58 jongeren deelnamen. Hieruit blijkt dat de hergo in het Belgische gerechtelijke systeem kan worden toegepast. De betrokkenen vonden doorgaans dat recht werd gedaan en waren over het algemeen tevreden over deze wijze van reageren op een delict. Het onderzoek naar recidive is weinig relevant wegens teveel methodische mankementen. Er wordt stil gestaan bij de rol van de professionele actoren zoals de politie, de sociale dienst, de advocaat van de jongere, de advocaat van het slachtoffer, slachtofferhulp en de moderator. Tenslotte worden nog een aantal methodische aandachtspunten meegegeven.

In het hoofdstuk over Hergo op school wordt de onderwijscontext beschreven met het eigen sanctioneringssysteem. De specificiteit en meerwaarde van de hergo als reactie op normvertredend gedrag wordt toegelicht naast het reeds vernoemde risico dat binnen de onderwijslogica de pedagogische doelstelling voorrang krijgt op de herstelrechtelijke finaliteit. Voor hergo op school werden 16 hergo's onderzocht. Hoewel dit aantal te klein is om veralgemeenbare conclusies toe te laten, blijkt de algemene teneur positief. De deelnemers blijken tevreden over de aanpak. Ze vinden hergo een goede en rechtvaardige reactie op de feiten, voelen zich nadien beter en vinden dat dit hielp om problemen op te lossen. Belangrijkste minpunten zijn een te korte voorbereidingstijd en het gemis dat de directie niet steeds haar rol waarnam als vertegenwoordiger van de schoolgemeenschap.

Deze twee hoofdstukken zijn zeer interessant voor al wie rechtstreeks betrokken is bij de uitvoering van een hergo. Je krijgt een zeer concreet beeld van hoe een hergo precies verloopt, ondermeer aan de hand van een praktijkvoorbeeld met op het einde nog enkele methodische aandachtspunten.

Deze methodische aandachtspunten vinden we ook terug in het laatste hoofdstuk waar nog verder gereflecteerd wordt over de toekomstige ontwikkelingen van herstelrecht en herstelgericht groepsoverleg. Beide methodieken worden meer expliciet met elkaar vergeleken en beoordeeld op hun verdiensten. Er wordt stil gestaan bij enkele conceptuele problemen zoals de spanning tussen het proportionaliteitsbeginsel en de gerichtheid op herstel van de schade en het reeds vernoemde probleem om ook het herstel van de schade aan de gemeenschap voldoende aan bod te laten komen in de hergo. Deze kwesties worden echter niet verder uitgewerkt.

Daarnaast doet men een poging om de terminologie uit te zuiveren. Hergo mag alleen als term gebruikt worden indien het overleg ook expliciet gericht is op het herstel van de schade en niet voor het weliswaar participatieve maar vooral hulpverlenende groepsgeprek. Ook het onderscheid met bemiddeling wordt verduidelijkt.

Toch heb ik het altijd erg jammer gevonden dat eenzelfde term hergo wordt gebruikt voor deze twee verschillende methodieken in twee zeer verschillende contexten. Dit vormt meteen ook mijn belangrijkste persoonlijke bedenking bij het opzet van dit boek. Hoewel het zeker juist is dat beide methodieken herstelgericht zijn, is de context dusdanig verschillend dat het om een ander gebeuren gaat. Eenzelfde term voor deze beide vormen van groepsoverleg draagt mijns inziens niet bij tot een opheldering van de conceptuele verwarring die heerst rond herstelrecht en haar methodieken.

Bovendien wordt in de titel de hergo voorgesteld als "nieuwe wegen in de aanpak voor jeugddelinquentie en tuchtproblemen". Dit verhoogt mijns inziens de verwarring over wat nu de kern is van de herstelrechtelijke aanpak. Wordt hergo nu ook voor tuchtproblemen gebruikt? Gelukkig blijkt uit de lectuur van dit boek dat de term "tuchtproblemen" eerder een weerspiegeling is van het schoolse denken over gedragsproblemen dan wel een criterium voor het organiseren van een hergo op school. Zowel in de justitiële context als in de onderwijsomgeving is het uitgangspunt dat gedrag verkeerd is omdat het schade veroorzaakt bij de mensen uit de omgeving en bij zichzelf en is het in de eerste plaats de bedoeling om kansen te creëren om iets goed te maken en niet om de jongere tot inkeer te brengen.

De auteurs wijzen trouwens ook zelf regelmatig op de verschillen tussen de beide types van hergo. Op het einde van het eerste hoofdstuk suggereert Lode Walgrave dat men de term herstelrecht misschien beter kan voorbehouden voor de aanpak van materies die onder het gerechtelijk systeem kunnen vallen daar waar voor alle andere materies sprake zou kunnen zijn van herstelgerichte praktijken. Hij vermeldt ook enkele belangrijke verschillen tussen beide types van hergo. Hij vernoemt daarbij het onderscheid tussen het pedagogische milieu van de school en de functie van justitie als ordehandhaver, de verschillende invulling van de notie "straf", het op elkaar aangewezen zijn van schoolgenoten in de hergo op school tegenover "de dader" en "het slachtoffer" in de hergo na een delict die nadien niet meer dagelijks met elkaar verder moeten en tenslotte het verschil tussen een gezagsrelatie op school en de machtsrelatie binnen justitie.

Hoewel gesteld wordt dat dit laatste aspect het belangrijkste verschil is, werd dit niet verder uitgewerkt. Nochtans heeft de situering binnen een justitieel kader een grote invloed op de methodiek. In een hergo na een delict worden de feiten ook duidelijk benoemd als strafbare feiten. Dit rechtvaardigt immers de aanwezigheid van de politie en de aanwezigheid van de advocaat. De deelnemers aan een hergo na een delict weten ook dat de jongere nog voor de jeugdrechter zal verschijnen en dat ze door hun deelname de besluitvorming van de rechter kunnen beïnvloeden. In functie van de rechtswaarborgen zijn er ook veel duidelijkere procedureregels. In een hergo op school daarentegen is de positie van de directie veel onduidelijker. Enerzijds heeft de directie de macht om te sanctioneren en moet ze zich ook houden aan bepaalde procedures. Anderzijds neemt de schooldirectie ook vaak deel aan het overleg zonder duidelijkheid over haar functie. Is ze aanwezig als vertrouwenspersoon van de jongere of als steunfiguur voor het slachtoffer of als vertegenwoordiger van de schoolgemeenschap? Hoewel de directie niet de macht heeft om ingrijpende maatregelen te nemen zoals een jeugdrechter, zal ze door haar aanwezigheid een veel directere invloed kunnen uitoefenen op het gebeuren. Over dit alles vinden we dus zeer weinig terug in het boek.

Een ander weinig geëxpliciteerd verschil tussen beide types hergo ligt in de mate van betrokkenheid van de achterban van de jongere. In een hergo na een delict worden naast de ouders ook zoveel mogelijk andere vertrouwensfiguren betrokken. Er is een

zorgvuldige voorbereiding en er wordt ook expliciet ruimte voorzien voor afzonderlijk overleg met de eigen achterban. In een hergo op school is het zeer belangrijk om kort op de bal te spelen. Hierdoor kan er noodgedwongen niet veel tijd gaan naar een grondige voorbereiding en in het betrekken van de achterban van de jongere. De snelle reactie is ook de grote troef van de hergo op school. We vinden deze elementen wel terug, verspreid over het boek, maar er wordt veel meer gefocust op de gelijkenissen dan op de verschillen.

Toch werd ik doorheen de lectuur van dit boek ook verrast door een aantal niet verwachte gelijkenissen tussen beide vormen van herstelgericht groepsoverleg en dit is dan ook één van de verdiensten van dit boek. Door deze methodieken te plaatsen binnen eenzelfde herstelrechtelijk kader wordt duidelijk dat bepaalde problemen niet eigen zijn aan een bepaalde methodiek of aan de context waarin ze wordt gebruikt. Zo is er bijvoorbeeld de vaststelling dat het thema rond "herstel aan de samenleving" soms moeilijk te concretiseren is en dat het resultaat van hergo daardoor soms als soft wordt beoordeeld. Dit vinden we terug zowel in de schoolcontext als binnen justitie. De verticale structuur van het schoolsysteem en van het gerechtelijk systeem zet aan tot het zoeken naar vormen van participatie bij normovertredend gedrag. Welke voorwaarden moeten vervuld zijn om jongeren binnen een dergelijke structuur kansen te geven om verantwoordelijkheid op te nemen? Hoe kan men ervoor zorgen om niet te dadergericht/leerlinggericht te werken en voldoende oog te hebben voor het standpunt van de slachtoffers en van de ruimere (school)gemeenschap? Ideeën die werden ontwikkeld in een justitieel kader kunnen ook inspirerend zijn binnen een schoolcontext.

Ons besluit: Dit boek geeft een goed inzicht in de achtergronden van een hergo en in de wijze waarop hergo's concreet worden georganiseerd binnen het onderwijs en binnen justitie. Praktijkwerkers die op zoek zijn naar een constructieve reactie op schade verwekkende conflicten, vinden hier zeker een aantal tips en houvasten. Het boek heeft niet de pretentie ook vernieuwend te zijn op het theoretische niveau maar licht wel op een zeer leesbare manier de theoretische en filosofische onderbouw van hergo toe.